

МИЛОШ ТИМОТИЈЕВИЋ

**ЛИСТ „НОВА ЗОРА” И ПРОПАГАНДА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ
РАДИКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ЧАЧКУ ЗА ПАРЛАМЕНТАРНЕ
ИЗБОРЕ У ДЕЦЕМБРУ 1938.**

Милош Тимотијевић
Народни музеј Чачак
Цара Душана 1
УУ 32000 Чачак

UDK: 070.15 "1938" (497.11)

Изборе 1938. године пратила је веома разноврсна и обимна пропаганда. Њени методи и техника ширења и популаризовања идеологије идеја и програма владајуће Југословенске радикалне заједнице, објашњења и тумачења циљева и задатака њене политичке борбе, као и величање постигнутих резултата, по много чему, превазилази пропагандне кампање у претходним парламентарним изборима. Циљ читаве акције био је да се јавно мњење, као колективна мисаоно-емоционална реакција највећег дела друштва, што више приклони Милану Стојадиновићу и прихвати идеологију ЈРЗ.

При главном одбору ЈРЗ у Београду постојала је секција за политичку акцију и пропаганду – својеврстан штаб за вођење избора. Сла-

њем „Упутства за практично извођење партијске пропаганде”, секција је настојала да сви бановински, срески и месни одбори ЈРЗ у партијској пропаганди буду једнообразни и да се, на тај начин, превлада неизграђеност и подвојеност у организацији ЈРЗ.¹

У Чачку је непосредно пред изборе, 1. децембра 1938. покренут лист „Нова Зора”. Општампана су само два броја. Други је изашао на сам дан избора, 11. децембра, након чега се лист више није појавио. Цена примерка износила је један динар, а у заглављу је била истакнута и претплата за шест месеци, која је износила 25, а за годину дана 50 динара. Власник и одговорни уредник „Нове Зоре” био је Радослав Бојовић. Штампана је у Штампарији Поповића и Сина у Чачку. Података о тиражу нема. Већина чланака није потписана или су под неразрешеним иницијалима, попут „Х.У”.

Поред преношења уобичајених и од главног одбора ЈРЗ усмерених пропагандних порука о карактеру странке и њеног вође Милана Стојадиновића, лист је имао и извесне локалне особености. Концепција издања није била потпуно пропагандног карактера, већ је садржала и прилоге из свакодневице, савете за пољопривреднике и вести из спорта. Читава структура листа може се разложити на неколико целина: значај избора, владајућа партија, опозиција, село, спорт и рекламе.

У најави првог броја читаоцима је поручено да им се жели да буду јаки: „материјално, физички и културно и да дођу до оног степена живота који се зове благостање”. Побуде за такве жеље нису биле „мекушне природе”, већ су долазиле из прости рачунице, јер ако већини народа није добро, па не може бити ни осталима. Међутим, благостање, које је редакција пожелела својим читаоцима, неће пасти са неба, већ се мора са муком и трудом доћи до њега. У вези са тим и „Нова Зора” „неће жалити материјалне жртве” да би својим читаоцима дала корисне поуке о раду и животу и да их у томе упућује добрим путевима.²

Сам назив листа „Нова Зора” сугерисао је ново доба, које наступа са децембарским изборима. Требало је показати да је истина на једној страни. То је требало да буде дан када ће бирачи рећи да је „право, добро и благостање на једној страни, а на другој мрак и неизвесност”. Избори би требало да коначно прекину дугогодишња завараванја и да се народ ослободи политичара који су се борили за остварење личних и

1. П. Лажетић, *Милан Стојадиновић и предизборна пропаганда 1938*, Зборник Историјског музеја Србије, 25. Београд, 1938, 117, 119.

2. *Први поздрав читаоцима „Нове Зоре”*, „Нова Зора”, бр. 1, Чачак, 1. децембар 1938, стр. 1.

прљавих циљева.³ Избори су требали да буду прилика да се потврди државно јединство земље и да се не дозволи враћање у период пре 1918. године.⁴ Услови под којима су избори одржавани проглашени су за потпуно слободне и равноправне за све учеснике: „Чак и старци нас уверавају да се раније ни једни народни избори нису спроводили у тако великој слободи као ови сада”. Стварност је изгледала другачије. Постојала је могућност истицања страначких листа и организовања политичког живота, укинута са увођењем диктатуре 1929. године, али остала су извесна ограничења која су стварала систем полуслобода погодан режиму да сузбија деловање својих политичких противника. Сваки политички збор или конференција морали су бити пријављени одељењима Министарства унутрашњих послова, заједно са списком говорника и темама о којима ће они говорити. Забране нису биле ретке, а дешавало се да представник власти, који је обавезно присуствовао сваком скупу, незадовољан говорима, прекине даље одржавање збора.⁵ Уз то, задржан је принцип јавног гласања, што је представљало велики притисак на бираче, нарочито оне у државним службама.⁶

Пропаганда је сугерисала да је приклањање политици ЈРЗ-а значило изаћи на прави пут који води до благостања, богатства и општег напретка. Наглашавано је да ЈРЗ и Милан Стојадиновић само настављају рад на правцу који је поставио и обележио „неумрли државник Никола Пашић”.⁷ Глорификовање Милана Стојадиновића, као мудрог, способног, и ЈРЗ, као младе полетне странке, није се сводило само на помињање привредних и политичких успеха. У помоћ су позвана и „чудновата пророчанства”, које је прорицао „један индус”. Он је тврдио да ће „привреда и трговина знатно напредовати у Југославији ако на власти остане данашња владајућа странка, буде ли збачена ова млада странка са власти, у земљи ће настати опште расуло и неслагање”.⁸ Да би се избегле недоумице да ли ће овај део текста бити уочен, он је подвучен, што није поновљено на другим местима у оба броја „Нове Зоре”.

Више података о локалним приликама дају ступци у којима се беље зборови и конференције. Лист је истицао Војка Чвркића, министра пошта, телеграфа и телефона, народног посланика за љубићки

3. *Једанаести децембар*, НЗ, бр. 1, стр. 1.

4. *Ошварију се нови видици и свиће нова будућност наше ошацибине и народа*, НЗ, бр. 2, стр. 2.

5. Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935–1939*, Београд, 1994, стр. 87.

6. М. Исић, *Резултати парламентарних избори у чачанском округу 1931. 1935 и 1938. године*, ЗРNM XXIV, Чачак, 1994, стр. 315.

7. *Једанаести децембар*, НЗ, бр. 1, стр. 1.

8. *Чудновати пророчанства*, НЗ, бр. 1, стр. 2.

срез. Он је из ЈРЗ био кандидат на децембарским изборима 1938. године за љубићки и таковски срез. Први број „Нове Зоре” донео је његову фотографију на насловној страни. То је поновљено и у другом броју, с тим да је штампана и фотографија Милана Стојадиновића. Лист је бележио места која је посетио Војко Чвркић и одржао конференције, на којима је присуствовала „маса грађана”. Одмах после Војка Чвркића највише је простора добио Миодраг Васић, посланички кандидат ЈРЗ-а за срез трнавски. Он је често са Чвркићем заједно држао зборове у Чачку и селима у околини.⁹ Као и у случају свог политичког саборца, са којим је водио предизборну кампању, конференције Миодрага Васића приказиване су као веома успешне, након којих је обавезно наступало „велико народно весеље”.¹⁰ Непосредно пред изборе Васић је из редова опозиције прешао у ЈРЗ. Тај његов потез донео му је кандидатуру за народног посланика, али је изазвао негативне реакције његових дојучерашњих политичких истомишљеника. Његови говори које је држао на конференцијама по селима у околини Чачка, често су прекидани лупањем у канте и упадицама да је издајица.¹¹ У трнавском срезу постојала је и подвојеност у редовима ЈРЗ. Прво је кандидован Светолик Станковић, власник пиваре у Чачку и дотадашњи народни посланик за тај срез. За његову кандидатуру лично се zaloжио Милан Стојадиновић.¹² Вести са конференција које је одржавао Светолик Станковић нису имале третман као када су у питању Чвркић и Васић. Бележене су штуро и без описа „атмосфере” на тим скуповима.¹³ Видно место у локалној пропаганди, на нивоу целе Југославије, имало је истицање изградње путне и железничке мреже, као и обећања шта ће се још градити и какво ће „благостање” тек настати.¹⁴ Један од предизборних адута Светолика Станковића била је изградња пруге нормалног колосека од Краљева према Чачку, што је он истицао у свом плакату „Дела говоре”.¹⁵ „Нова Зора, није бележила те „успехе”, већ је донела текст о окончању радова на путу Чачак – Горњи Милановац, за чији завршетак се zaloжио Војко Чвркић.¹⁶

9. *Зборови и конференције*, НЗ, бр 1, стр. 2–3; *Велике манифестације*, НЗ, бр. 2, стр. 6.

10. *Конференције*, НЗ, бр. 2, стр. 2.

11. Историјски архив Чачак Копије из Архива БиХ, Краљевска банска управа Дринске бановине, К.1, бр. 1.

12. Д. Тешаћ, *Југословенски радикална заједница у Србији 1935 1939*, стр. 230.

13. *Зборови и конференције*, НЗ, бр. 1, стр. 2–3; *Конференција посланичког кандидата*

2. *Станковића*, НЗ, бр. 2, стр. 3.

14. П. Лажетић, н. д, стр. 134.

15. ИАЧ, Градско поглаварство Чачак, К. 27, без броја.

16. *Ускоро ће бити завршен пут Чачак – Г. Милановац*, НЗ, бр. 1, стр. 6.

Избори су означени као дан када ће народ „рећи“ да су на једној страни правда, добро и благостање, а на другој мрак и неизвесност. Други део квалификација био је резервисан за опозицију и њен програм. „Нова Зора“ је критику усмерила на двојицу лидера из редова опозиције, Влатка Мачека, носиоца листе, и Богољуба Јевтића, вођу ЈНС, кога је Милан Стојадиновић заменио на месту председника владе 1935. године. Влатко Мачек је оквалификован као „федералиста“, али и да представља „само један део хрватског народа“.¹⁷ На конференцијама Миодрага Васића појављивао се инжењер Фрањо Сикора, најављиван као „Брат Хрват“, добровољац у српској војсци у Првом светском рату, који је истицао мисао југословенства, позивајући да се гласа без бојазни за листу Милана Стојадиновића, „а ако сте кукавице гласајте Мачека“.¹⁸

Највише критика било је уперено на ЈНС и Богољуба Јевтића, чија је влада означена као „реакционарна“ и који је спремао „концентрационе логоре“ за људе попут Мачека, са којима сада сарађује на заједничкој изборној листи.¹⁹ Посебна критика била је упућена бившем бану Дринске бановине Вељи Поповићу у виду изношења висине његових припадности док је обављао ту функцију.²⁰ Једина личност из опозиционих редова на локалном нивоу, која је нападана на страницама „Нове Зоре“, био је Милош Царевић, кандидат за посланика у таквом срезу, у име Демократске странке. Бирачима је сугерисано да он потиче из породице која се лоше показала у Другом српском устанку и да се потомак такве „издајничке“ лозе дрзнуо да затражи поверење бирача. Порука народу узета је из „народне песме“: „Проклето му племе и колена“.²¹ Опозиција је оптуживана да је свесна како губи изборе 11. децембра и да намерно прави инциденте. Изношена је констатација да су се у трнавском срезу на зборове „умешали пијани и неурачунљиви људи“ како би омели конференције ЈРЗ.²² Ова оцена није била потпуно нетачна. Непосредно пред изборе, 9. децембра, опозиционари Чачка покушали су насилно да спрече збор Светолика Станковића у хотелу „Крен“, кога су каменовали, а затим оштетили неколико радњи присталица ЈРЗ у граду.²³ Зборови и конференције опозиције бележени су

17. *Једанаести децембар*, НЗ, бр. 1, стр. 1.

18. *Порука браћу Хрватиа*, НЗ, бр. 2, стр. 3.

19. *Једанаести децембар*, НЗ, бр. 1, стр. 1.

20. *Припадности бившег бана Веље Поповића износила су 1934. г. око један милион динара*, НЗ, бр. 1, стр. 3.

21. *Како је Кнез Милош казнио Василија Царевића из Велеречи*, НЗ, бр. 2, стр. 5.

22. *Избори се спроводе у највећој слободи*, НЗ, бр. 2, стр. 2.

23. ИАЧ, ДБ, К. 5, бр. 1, 7.

коректно без коментара, али иза вести о конференцијама ЈРЗ и на дну стубаца.

Значајан део простора у „Новој Зори” био је посвећен селу. Доношени су написи о унапређењу пољопривредне производње, попут текста о црном пришту, најбржем начину подизања живе оgrade, пољопривредним радовима у децембру, припреми сточне хране и зимским радовима у винограду.²⁴ Хваљено је и задругарство на селу, које ће имати велику мисију у блиској будућности – „спасавати на најубедљивији начин нашу угрожену цивилизацију”. Задругарство је представљано као заштита индивидуе, породице, ужег националног друштва, у борби против капитализма, не да би га уништило, већ укротило. Зато је задругарство приказивано као најсигурнији бедем против „најезде болесних идеја социјалног преврата”.²⁵ Није изостао ни осврт на исхрану у селима качерског и ужичког краја, који су, као претежно брдско планински, патили од глади, нарочито у неродним годинама. Проблем је био доста изражен. У неким срезовима ужичког краја и до 79% домаћинства било је принуђено да сваке године купује жито за исхрану.²⁶ Предлагани су: државна помоћ, отпис пореза, отварање јавних радова. Указивано је и да странци који држе концесије у локалним рудницама не унапређују производњу, што би повећало број радних места за људе са села.²⁷ Највећу вредност имају текстови о свакодневици на селу, вашарима, пијаци, губљењу народне ношње, новим облицима забаве сеоске омладине и рушењу патријархалних вредности.²⁸

Оба броја „Нове Зоре” имала су страну посвећену спорту. Доминантно место заузима фудбал, са опширним коментарима о редоследу на табели, квалитету тимова, играча и судија. Описи утакмица препуни су детаља о току игре, шансама, пропуштеним приликама и околностима у којима је постигнут погодак. Нису изостале ни критике на суђење, као и на понашање публике, која је користила утакмице за политичке манифестације, у којима су се чули разни „банални изрази”.²⁹ Посланички кандидат Миодраг Васић био је председник Фудбалског клуба

24. *Цейљење сйоке прошив црној ириција*, НЗ, бр. 1, стр. 4; *За наше село. Најбржи начин подизања живе оgrade*, НЗ, бр. 1, стр. 5; *О припремању сйочне хране*, НЗ, бр. 2, стр. 5; *Зимски радови у винограду*, НЗ, бр. 2, стр. 5.

25. *За наше село. Задругарство прошив комунизма* НЗ, бр. 2, стр. 4.

26. М. Обрадовић, *Село Дринске бановине у бројевима*, Сарајево, 1939, стр. 5–7.

27. *Пијање исхране качерској и ужичкој краји*, НЗ, бр. 1, стр. 5.

28. *Народна ношња нагло се љуби*, НЗ, бр. 1, стр. 3; *Брак на селу данас се склаја из љубави*, НЗ, бр. 1, стр. 4.

29. *Јесење ирвенство Пописавеза освојио Раднички из Крајујева*, НЗ, бр. 1, стр. 6; *Сйориско иґралцијиде није место за политичке манифестације*, НЗ, бр. 2, стр. 6.

„Јединство” у Чачку³⁰, о коме су и доношени извештаји, па можда у тој чињеници треба тражити разлог за тако велики простор дат фудбалу.

Вести о соколским академијама бележене су у одељку који је носио назив „Ситне вести”, штуро и без заноса као када је у питању био фудбал. У тој рублици, пуно је података о свакодневном животу града: забавама, матинеима, концертима.³¹

Последње две стране „Нове Зоре” (било их је осам) биле су резервисане за рекламе. Свима који би желели да дају свој оглас или рекламу у листу сугерисано је: „Ако желите најбрже да нађете службу, ако мислите да брзо продате или купите имање, ако имате стан или локал за издавање, онда само огласите преко листа „Нова Зора” који се чита у свакој кући наше ближе и даље околине”. Цена огласа коштала је од 10 до 15 динара.³² Простор за рекламе и огласе нису закупуљивали само Чачани. Скоро половина реклама је за радње и угоститељске објекте у Горњем Милановцу, иако су вести у листу доношене првенствено за љубићки и трнавски срез. Разлоге за то можда треба тражити у кандидатури Војка Чвркића и у таковском срезу, поред љубићког, за народног посланика.

Иако је у првом броју „Нове Зоре” најављено да ће редовно излазити, то се није догодило. После децембарских избора лист више није штампан. На тај начин „Нова Зора” се свела на ниво предизборног памфлета, за којим више нема потребе након оствареног политичког циља. На престанак излажења свакако је утицала и чињеница да је Миодраг Васић добио мање гласова од Светолика Станковића на изборима и није постао народни посланик. Војко Чвркић је обезбедио мандат, али је остао без министарског места у влади Милана Стојадиновића непосредно после избора.³³

Слика коју је „Нова Зора” стварала о изборима, владајућој партији и опозицији није битно одударала од шеме прописане од главног одбора ЈРЗ. Низом обрађених, исфилтрираних и изабраних информација покушала је да утиче на свест бирача и њихово опредељење на изборима. Тек посредно са њених страница могуће је добити делимичну слику о политичким приликама Чачка, нарочито унутар локалне организације ЈРЗ. Најзначајнији део листа, у коме се може доћи до увида у свакодневицу, јесу чланци о животу на селу, извештаји са фудбалских утак-

30. ИАЧ, ГП, К. 23, Ф. Ц, бр. 493.

31. *Ситне вести*, НЗ, бр. 1, стр. 6; НЗ, бр. 2, стр. 6.

32. НЗ, бр. 2, стр. 6.

33. ИАЧ, ГП, К. 27, Ф. VII, бр. 6; *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС, Краљевине Југославије (1835–1941)*, Београд, 1988, стр. 215

мица и посебно рублика „Ситне вести”, која је крцата информацијама о животу у граду.

Без обзира на све недостатке и свега два броја која су одштампана, „Нова Зора” је незаобилазан извор за проучавање политичких прилика у Чачку и околини непосредно пред парламентарне изборе у децембру 1938. године, који су уједно били и последњи пред Други светски рат. Значај овога листа лежи у чињеници да, осим „Нове Зоре”, Чачак у то време није имао својих новина.³⁴

LE JOURNAL „NOVA ZORA” /NOUVELLE AUREOLE/ ET LA CAMPAGNE ÉLECTORALE DE DÉCEMBRE 1938

Les élections de décembre 1938 furent précédées d'une ample campagne électorale. Les méthodes et les techniques de propagation et de vulgarisation de l'idéologie et du programme de la Communauté radicale yougoslave, parti politique qui était déjà au pouvoir, dépassaient à bien des égards, les campagnes électorales précédentes. Ce parti s'efforçait d'organiser dans l'ensemble du pays une propagande uniforme et cohérente, selon les directives bien précises. Le journal „Nova Zora” commença à paraître à Tchatchak à la veille des élections et s'éteignit aussitôt après celles-ci, n'ayant eu que deux numéros en tout. En exaltant le président du gouvernement et chef du parti, Milan Stojadinović, le journal offre, malgré sa brève durée, des témoignages importants sur les luttes politiques électorales à l'échelle locale, sur les chefs des partis politiques, mais aussi sur la vie quotidienne de l'époque.

Miloš Timotijević

34. Марија Орбовић, *Чачанско штампарство и издаваштво Библиографија 1833–1941*, Чачак, 1998, стр. 185.